

**ბერი იაკიმე აფხაზეთში დაცული
ქართული ხელნაწერი წიგნების შესახებ
(1934 წლის საარქივო მასალების მიხედვით)**

**Monk Iakime's Account of Georgian Manuscript Books
Preserved in Abkhazia
(Insights from Archival Materials of 1934)**

სოფიკო ჭაავა

სოხუმის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველო, თბილისი

Sopiko Chaava

Sokhumi shtate University
Georgia, Tbilisi

ABSTRACT

The personal fund of Academician Akaki Shanidze is preserved in the National Archives of Georgia, housing a collection of various archival documents concerning Abkhazia. Notably, among these documents, is the letter sent by Monk Iakime from the village of Tsarche in Achigvara to Ak. Shanidze on December 29, 1934, stands out, along with the previously unknown descriptions of Georgian manuscript books held in Abkhazia.

Ak. Shanidze acknowledges receiving information about these manuscripts from Akaki Dzidziguri, the brother of Academician Shota Dzidziguri. Monk Iakime's letter explicitly suggests that Ak. Shanidze was offered the opportunity to acquire these books for Tbilisi State University. Within the letter, the monk further informs Ak. Shanidze that the Georgian books he had purchased were tragically consumed by fire on August 29, 1924. Fearfully, the monk entrusted the surviving books to an undisclosed person. Following Ak. Shanidze's written response, the monk embarked on a journey on foot through the mountains of Abkhazia to locate the hidden books and provide the scientist with detailed information about them. Accompanying the letter, Monk Iakime included separate sheets containing descriptions of five Georgian handwritten books preserved in Abkhazia, which he sent to Professor Ak. Shanidze.

Thus, according to Monk Iakime's account, four of the books in his possession were written in the Khutsuri script, the medieval Georgian alphabet, while two were written in Mkhedruli, the modern-day Georgian alphabet. Taking into consideration that the seventh book was inscribed on leather, it can be presumed that it too was

written in Khutsuri. Out of the seven handwritten books, four were ecclesiastical, while two were secular. The manuscripts depict biblical figures, Georgian and Greek clerics, as well as notable Georgian laypeople.

In exchange for the transfer of these books, Monk Iakime requested that Prof. Ak. Shanidze advocates for the restoration of the then-destroyed Bedia and Bagrati Cathedrals, thereby exemplifying his profound love for his homeland, religion, and cultural heritage monuments.

Regrettably, no further information regarding Monk Iakime of Tsarche is currently available. Future research endeavors hold promise for unveiling his biography and contributions to the Georgian church and cultural domain.⁹

საკვანძო სიტყვები: ქართული ხელნაწერი წიგნები აფხაზეთში, აკაკი შანიძის პირად ფონდში დაცული დოკუმენტები აფხაზეთის თემატიკის შესახებ.

Keywords: Georgian handwritten books in Abkhazia, documents about Abkhazia kept in Akaki Shanidze's personal fund.

საქართველოს ეროვნულ არქივში დაცულია აკადემიკოს აკაკი შანიძის პირადი ფონდი, სადაც ინახება რამდენიმე დოკუმენტი აფხაზეთის თემატიკაზე. მათ შორის საყურადღებოა 1934 წლის 29 დეკემბერს აჩიგვარიდან, სოფელ წარჩედან ბერ იაკიმეს მიერ აკ. შანიძისთვის გამოგზავნილი წერილი, რომელშიც მოცემულია ბერის მიერ აფხაზეთში შექმნილი და შენახული ქართული ხელნაწერი წიგნების აღწერილობა. როგორც აკ. შანიძე აღნიშნავს, ამ ხელნაწერების შესახებ ინფორმაცია მას მიუღია აკაკი ძიძიგურისგან (აკადემიკოს შოთა ძიძიგურის ძმა – ს. ჭ.): „სტულდ. აკაკი ძიძიგურმა (შოთას ძმამ) მითხრა, რომ იაკიმე ბერს, რომელიც ამჟამად აჩიგვარაში ცხოვრობს, სოფ. წარჩეში ქართული ხელნაწერები მოეპოვებაო. მე მივსწერე წერილი, რომ გადმოგზავნა ჩემთვის ეს ხელნაწერები და პასუხად ეს მივიღე. ა. შანიძე. 15/ I 1935” (სეა, ფონდი 268, ანაწერი 1, საქმე №178, ფურცელი 4ა).

ფურცელზე აღნიშნული ამ მინაწერის მეორე მხარეს წარმოდგენილია ბერი იაკიმეს წერილი ა. შანიძისადმი:

„იაკიმე ბერის პასუხი ჩემს წერილზე (აჩიგვარადან სოფ. წარჩედან, გალის რაიონში).

დიდათ პატივცემულო ბატონო ა -

მივიღე თქვენი წერილი ბოდიშს ვიხდი პასუხი დაგიგვიანეთ. მიზეზი ეს იყო ის წიგნები რომელსაც თქვენ მწერთ 1924 წლიდან ჩემთან არ არის სხვაგან მქონდა გადაგზავნილი რადგანაც ზემო თქმულ წლის 29 მარტამდისთვის ცეცხლს რაც გადაურჩა შიშით სხვას მივაბარე როცა თქვენი წერილი მივიღე მაშინათვე განვიზრახე მომენახა და თქვენთვის

პასუხი მიმეცა მაგრამ აფხაზეთ. მთიან ადგ. ფეხით მგზავრობამ დამაგვიანა იქ მოხსენებული წიგნები მოვნახე და მოკლედ გწერთ რა წიგნებია. არის კიდევ ორი წიგნი შორს გადაგზ. მოძებნა და იქ წასვლა გაზაფხულამდე გასაჭირია – ერთი ვფიქრობ ტყავზე დაწერილი. არის. როცა ვნახავ იმასაც მოგწერთ. ერთი პატარა ტანის წიგნი ლურჯ ქაღალდზე მხედრულად ნაწ ლამაზად დაწ. რომლის დრო და ჟამი არ არის მოხსენებული ბოლოს რამოდენიმე აკლია ეს არ იყო ეკლესიური კარგი წასაკითხავიც იყო მაგრამ როგორც თათრული მისი არ მესმოდა და სიტყვა გამომქონდა სათაურში რომელსაც განსაზღვრებს არისტოტელი ეწერა.

მერე რაღაც დახაზული იყო და ეწერა ზო ადგილზე არავინ კაცი ქვა არს, არც ქვა – ცხოველ არს. თუ რაღაცები ჩემთ. უცნაური გარემომზომნიო სულლოგიზმოვო თუ რაღაცები.

ეს წიგნი მე ლენინგრადში შოთას გადაუგზავნე რადგან ეს იამოვნებოდა ვიცოდი ძველი წიგნი. მწერთ თუ საინტერესო აღმოჩნდა უნივერს. შევამეჩინებო. არა ბატონო, მე თუმც – მე ისინი ზოგი ვიყიდე და შრომით აქამდის შევინახე, მაგრამ ეს საერთო ქონება არის. მე მაგის სასყიდელს არ ვითხოვ. ვინც ეს თქვენ მოგახსენათ იმას და მის ძმას დაუთმო¹ – როცა გავიგებ თქვენ გჭირიათ ესენი და უთუოდ მიიღებთ, გთხოვთ ბედიას და ბაგრატ-მესამის ტაძარს, ნახევრად დანგ ნუ დაივიწყებთ, გახსოვდეთ, როგორც საისტორიო ძეგლს“. პატივიცემით ბ. იაკიმე. 1934 წ დეკ 29 (სეა, ფონდი 268, ანაწერი 1, საქმე №178, ფურცელი 4).

ამრიგად, ბერი იაკიმეს წერილიდან ირკვევა, რომ 1924 წელს ცეცხლს გადარჩენილი წიგნები ბერმა აფხაზეთის მთებში გადამალა და აკ. შანიძის მიერ გაგზავნილი წერილის მერე წავიდა ამ წიგნების აღსაწერად. ბერმა იაკიმემ ცალ-ცალკე ფურცლებზე დაწერა ინფორმაციები ქართული ხელნაწერი წიგნების შესახებ და მეცნიერს გამოუგზავნა. ამის გარდა, სასულიერო პირს აფხაზეთის მთების იქით, უფრო შორს გადამალული ჰქონდა კიდევ ორი წიგნი, რომელთაგან ერთი ტყავზე იყო დაწერილი, ხოლო მეორე № მხედრულად ნაწერი, არასაკლესიო შინაარსისა. ეს მეორე წიგნი შესაძლოა ყოფილიყო ქართულად თარგმნილი არისტოტელეს რომელიმე ნაშრომი, რომელიც ბერმა აკაკი ძიძიგურს რუსეთში გადაუგზავნა. ჩანს, რომ ა. ძიძიგურმა ისევ დაუბრუნა აღნიშნული წიგნი მფლობელს, რადგან იაკიმე ა. შანიძეს დაჰპირდა ზემოაღნიშნული წიგნების მოძიებას გაზაფხულისთვის.

ვინაიდან ჩვენ მიერ მოძიებული საარქივო მასალები პირველად შემოდის სამეცნიერო მიმოქცევაში, წარმოვადგენთ ბერის მიერ შედგენილი 5 წიგნის აღწერილობების სრულ ტექსტს:

1. „წიგნი მოდიდო ტანისა – ხუცურად ნაწერი, ძალიან თხელი და მაგარი ქაღალდზე ნაწერი.

თვესა სეკტენბერსა იდ წმიდათა შორის მამისა ჩვენისა ანდრია მთავარ ეპისკოპოსისა სიტყვა – მსოფლიო ამაღლებისათვის პატიოსნისა

¹ მე მითხრა აკაკი ძიძიგურმა. მისი ძმა არის შოთა.

და ცხოველსმყოფ. ჯვარისა. მეორე მისივე ჯვარისათ. თვესა დეკემბერსა კე უწყებათაგან პირველთა დიდითა გამოწვლილვითა შეკრებილი იოანე ხუცისა და მონაზონისა დამასკელისა შობისათვის უფლისა ჩვენისა იესო ქრისტესსა. თვესა თებერვალსა ზ – თქმული წმინდ. მ. ამფილქსევიკო-წელისა მიგებებისათვისა მაცხოვრისა.

თვესა მარტსა კე იოანე მთავარ ეპისკ. თესალონიკელისა განკაცებისათვის უფ. ჩ-ი-ო ქრისტესსა და ხარებისათვის ყ-დ წ-ა ლ-თს მშობ-

თვესა აგვისტოსა ვ წმ მ-ჩ ეფრემ ასურისა ფერისცვალებისათვის უფლისა.

თვესა აგვისტოსა იე მიცვალებულისათვის ყ-დ წ-ა ღვთისმშობელისა ქვეყ. ზეც. კესარიელისა ბასილისაგან თქმული თვეა აგვისტოსა კთ ნეტ ანდრიას იერუსალიმელ კრიტელ მთ-ეპ-თავის კვეთისათვის იოანე ნათლის მცემლისა.

მეხუთესა ხუთშაფათსა დიდმარხვისასა ცხოვრება ნეტარისა დედისა ჩვენისა იორდანისათა. (წინასიტყვაობა) საიდუმლოთა მეფისათა დამარხვა კეთილ არს ხოლო საქმეთა ღვთისათა ქადაგება ქებულ არს და დიდებულ რამეთუ ესრეთ რქვა ღმერთმან ტოვითს შაფათსა. ანდრია კრიტელ იერუსალიმელისა ლაზარესთვის ოთხ დღე მომკვდრისა, რომელი ალადგინა ღმერთმან. თქმული წ. მ. ჩ. ოქროპირისა საკითხავი ბზობისათვის.

მისივე

დიდსა ხუთშაფათსა განცემისათვის იუდასა და მიცემისათვის საიდუმლოთა რათა არა ვიხსენებდეთ ძვირსა.

დიდსა პარასკევს გიორგი ნიკომიდიელ მთ. ეპ. ჯვარცმისათვის. დიდსა პარასკევსა მოსახსენებელი ვნებისათვის უფლისა თქმული ანანია ებრაელისა.

და ბოლოს ხუცურად ნაწერ წიგნზე აწერია მხედრულად ადიდენ ღმერთმან მრჩობლთავე შინა ცხოვრებათა ცაიშელ მიტროპოლიტი გრიგოლ, რომლის ბრძანებითა და საფასითა აღიწერა წიგნი ესე უნდო მღვდელი ვინმე მარტვილის კანდელანთი ეგნატი - ჩყ წ.

მე ვფიქრობ შემდეგში მიწერილად ერთია და წიგნი ხუცურია და ეს კი მხედრული მეორე ცალკე ფურცელშია მიწერილი.

2. მეორე წიგნი უფრო დიდი უფრო სქელი მაგარი და უფერულ ქაღალდზე ნაწერი ხუცურად ცხოვრება და ქადაგებანი იოანე ღვთისმეტყველისა აღწ. პროხორეს მიერ მოწაფისა მისისა.

ცხოვრება ნეტარ იოანე ოქროპ. მოძღვრისა ყოვლისა მსოფლიოს კონსტანტინეპ არხ-ეპისკოპ. საკმაოდ დიდია და მაშინდელი დროის საბერძნეთის სამეფო ისტორიაც მოთხრობილია ამის ცხოვრებასთან. დასასრულს აწერია ჩართული ხელით ხუცურად:

ადიდენ ღმერთმან ორსავე შინა ცხოვრებასა

ჰყონდიდელ მიტროპოლიტი გაბრიელი რომლის ბრძანებითა

აღიწერა წიგნი ესა –

და შემდეგ გარკვეული ასოებით აწერია ისევ ხუცურად გადაიწერა ბრძანებითა და საფასითა ბეჟან დადიანის ძის ჭყონდიდელ მიტროპოლიტის გაბრიელისათა პალატსავე მისსა ადგილსა წსა მთ მოწ. გიორგისსა სუჯუნას ხელითა ქართველი სალაყაია ლაზარესითა. მერე თქმული კოზმან ჯოსტიტორისა რომელი არს მეფეთ მეჭურჭლე აღმოსვლვისათვის ნაწილთა იოანესთა კომანით კონსტანტინოპოლედ თარგმნილი ეფთიმის მიერ.

3. მესამე წიგნი.

საეკლესიო სადღესასწაულო ლამაზად და კარგათ ნაწერი ხუცურად სისქით დიდია ისე პატარა ტანისა არის.

ბოლოს აწერია განსრულდა სადღესასწაულო ესე ხელითა მღვდლის ოსეს გაბაონელის მოძღვრის ზაქარიას ძისათა ქეს აქით ჩყ. კდ. ეს წიგნი მთხოვა კათალიკოს ამბროსიმ როცა აფხაზეთის ეპარქ მართავდა. რათ გინდა შენ აქ ეს მე მომეციო ვარი ვერ უთხარი და როცა ბედიიდან ოჩამჩირეში მიდიოდა სოხუმში წასავალად თან ვახლდი და წასვლაზე ისევ გაიმეორა წიგნი წამოიღეო გულში მეწყინა შემატყო და მითხრა არ წაგართმევო ნუგეშინაო ოჩამჩირემდის წამოიღეო და წავიღეთ და იქ მეორე დღეს ხელში მომცა - და მომიბრუნდა და მითხრა ეს არ დაკარგოვო საისტორო არისო. მე არ ვიცი - რა არის ვიცი საეკლესიო წიგნია - სადღესასწაულო წმინდანების საგალობელი.

4. მეოთხე წიგნი მხედრულად ლამაზი ხელით ნაწ.

წინასიტყვაობა

წინამდებარისა წიგნისა ხუთ ტაეპოვანთა სტიხთა ქმნილი გაიოსისმერაზი დიაკონისა.

თითქმის შაირი სიტყვებით ყველანი ქართველი მეფეები მწერლები და წმინდანები არიან მოხსენებული. შოთა საბა ორბელიანი თამარი დიმიტრი თავდადებული ჩახრუხამე არჩილ და ლუარსაბი შიომღ. დავით გარეჯელი. ისე წილკნელი აბიბოსი ვახტანგი. და ყველანი მოკლე შაირებით კითხვა კარგათ შემიდლია და ბეური რამ არ მესმის ამ ქართული სიტყვებიდან.

ეს წიგნი არის საშვალო ტანისა შემდეგში. არის მიწერილი მხედრულადვე უშნოდ ჩყლზწ. დავით დადიანმა მაჩუქა თავად გრიგოლ წერეთელი.

5. 1843 წ დედანიდან ხუცურად ლამაზი ხელით გადმოწერილი საირმის მონასტერში გრიგოლ ბერის მიქელაძის მიერ საკითხავი ადამ და ევასი“.

წიგნი 1 წ2 წ3 წ4 წ5 წ6 წ7 წ8 წ9 წ10 წ11წ12 წ13 წ14 წ15 წ16 წ17 წ18 წ19 წ20

ცხოვრება მარკოზ განშორებული – ცხ. ალათ-ანგელოსისა, ცხ. კლიმი ანკვირიელისა“ – ესენი ერთ წიგნათ არის პატარა ტანისა. მოხსენიებული არის თაყაიშვილის არხეოლოგიურ მოგზაურობის წიგნის ხობის მონასტრის აღწერის 160 ფ. ის წ. ჩემთან არის. კიდევ მიქელაძე ბერის

ნაწერი მხედრულად. ათანასი ალექსანდრიელისა კითხვა მიგებ. არსანუფ და იოანესი“ (სეა, ფონდი 268, ანაწერი 1, საქმე №178, ფურცელი 1-3).

მაშასადამე, ბერი იაკიმეს ცნობით, მის მიერ აფხაზეთში შენახული 4 წიგნი ხუცური ასოებით იყო დაწერილი, 2 წიგნი – მხედრულად. ხოლო თუ გავითვალისწინებთ იმ ფაქტს, რომ მეშვიდე წიგნი ტყავზე იყო შესრულებული, შეიძლება ვივარაუდოთ, რომ ისიც ხუცურად ყოფილიყო დაწერილი. 7 ხელნაწერი წიგნიდან 4 საეკლესიო შინაარსისა იყო, 2 – საერო, ხოლო ერთის შესახებ ინფორმაცია არ არის დაზუსტებული. ხელნაწერ წიგნებში მოხსენიებულნი არიან ბიბლიური პერსონაჟები, ქართველი და ბერძენი სასულიერო პირები, ქართველი საერო პირები (დავით დადიანი², თავადი გრიგოლ წერეთელი³, ექ. თაყაიშვილი, ბეჟან დადიანი, სალამაია ლაზარე)...

ზოგჯერ ბერი შემოკლებით და შეცდომებით წერს სიტყვებს, ხშირად გამოტოვებული აქვს სასვენი ნიშნებიც, მაგრამ ტექსტის უმეტესი ნაწილის წაკითხვა და შინაარსის გამოტანა შესაძლებელია. სამაგალითოდ და დასაფასებელია მისი დამოკიდებულება ზემოაღნიშნული საგანძურის მიმართ. ჩვენ მიერ მოძიებული საარქივო მასალებიდან ირკვევა, რომ ბერმა თავისი სახსრებით შეიძინა წიგნები, შეინახა და უფრთხილდებოდა მათ, როგორც საქართველოსა და ქართველი ხალხის საერთო სიმდიდრეს. ბერი მზად იყო მის მიერ ნალოლიავები წიგნები შოთა ძიძიგურისათვის და აკაკი შანიძისთვის უსასყიდლოდ გადაეცა, რადგან იცოდა, რომ მეცნიერები ამ წიგნებს სათანადო ადგილს მიუჩენდნენ და გაუფრთხილდებოდნენ.

საარქივო მასალებში ჯერ ვერ მივაკვლიეთ ცნობას, სინამდვილეში გამოაგზავნა თუ არა ბერმა აფხაზეთიდან თბილისში ქართული ხელნაწერი წიგნები, ამიტომ ამ მიმართულებით მუშაობას ვაგრძელებთ. ის ფაქტი, რომ აფხაზეთში დაცული იყო უძველესი ქართული დამწერლობის ნიმუშებით შედგენილი რელიგიური და საერო შინაარსის ხელნაწერი წიგნები, რომლებსაც ისე უფრთხილდებოდნენ, როგორც ქვეყნის ფასდაუდებელ საგანძურს, კიდევ ერთხელ, ადასტურებს იმ სინამდვილეს, რომ აფხაზეთი ყოველთვის იყო ქართული სახელმწიფოს განუყოფელი ნაწილი.

წიგნების გადაცემის სანაცვლოდ, ბერმა იაკიმემ პროფ. აკ. შანიძეს სთხოვა, მიეხედა ბედიისა და ბაგრატის იმ პერიოდისთვისაც განადგურებული ტაძრებისათვის და ამ თხოვნით კიდევ უფრო

² დავით დადიანი – სამეგრელოს მთავარი, რუსეთის იმპერიის არმიის გენერალ-მაიორი. დ. დადიანი მწიგნობრობის დიდი მოყვარული იყო. შეაგროვა ქართულ ხელნაწერ წიგნთა მდიდარი კოლექცია, რომელიც შემდეგ მისმა შვილმა ნიკო დადიანმა ქართველთა შორის წერა-კითხვის გამავრცელებელ საზოგადოებას გადასცა.

³ გრიგოლ წერეთელი – იმერეთის სახლთუხუცესის ზურაბ წერეთლის და თამარ დადიანის უფროსი შვილი. უყვარდა ხელნაწერების გადაწერა. შექმნა მდიდარი ბიბლიოთეკა. ხელნაწერთა ინსტიტუტის ფონდებში შესულია გრიგოლის ნაქონი მრავალი ხელნაწერი, რომელთაგან ბევრი გრიგოლის დაკვეთით არის ნათარგმნი და გადაწერილი.

მეტად წარმოაჩინა თავისი სიყვარული სამშობლოსადმი, თავისი სარწმუნოებისადამი და კულტურული მემკვიდრეობის ძეგლებისადმი.

სამწუხაროდ, ჩვენ არ მოგვეპოვება სხვა ცნობები წარჩელი ბერის იაკიმეს შესახებ. იმედია, მომავალი კვლევა დაადგენს მის ბიოგრაფიასა და ღვაწლს ქართული ეკლესიისა და კულტურის წინაშე.

გამოყენებული წყარო

სეა: საქართველოს ეროვნული არქივი, უახლესი ისტორიის ცენტრალური არქივი, ფონდი 268, ანაწერი 1, საქმე №178.